СЕКЦІЯ 6

СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ. ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

СПЕЦИФІКА СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

SPECIFICITY OF SOCIAL ACTIVITY OF YOUTH: PSYCHOLOGICAL DIMENSION

У статті розглянуто проблему дослідження соціальної активності молоді в психологічній науці. Метою статті є теоретичний аналіз наукових досліджень щодо специфіки соціальної активності в юнацькому віці. Авторами статті надається історична періодизація розвитку соціальної активності в науці. Велику увагу приділено педагогічним та соціологічним теоріям, які є початком формування психологічної теорії розгляду феномена соціальної активності. Завдання дослідження полягали в психологічних особливостях розвитку особистості в юнацькому віці; у визначенні ролі соціальної активності молоді. Також авторами статті зазначається еволюція соціальної особистості під впливом розвитку різноманітних сфер сучасного суспільства. Проводиться аналіз компонентів управління соціальною активністю студентів у закладах вищої освіти. На базі цього описуються принципи роботи структурних підрозділів закладів вищої освіти для позитивного управління соціальною активністю молоді, що є дуже важливим для подальшого психологічного розгляду цього поняття. Основна увага приділяється специфіці соціальної активності молоді, а саме з психологічної точки зору. Виділяються дві основні групи психологічних факторів, які формують соціально-активну особистість, а саме внутрішні та зовнішні. Надається детальний перелік внутрішніх та зовнішніх факторів, а також їх основні характеристики, які впливають на соціальну активність молоді. Аналізуючи теоретичні дані, виявляємо тенденцію до зростання кількості досліджень психологічного розвитку молоді людини. Проведений теоретичний аналіз останніх наукових даних дасть змогу привернути увагу до специфіки розвитку соціальної активності молоді та психологічних чинників впливу. Знання про це дасть можливість підібрати найбільш оптимальні способи взаємодії для молоді та полегшить адаптаційні процеси особистості в соціумі.

Ключові слова: активність, реактивність, діяльність, соціальна активність, юнацький

вік, управління соціальною активністю, фактори соціальної активності.

The article considers the problem of studying the social activity of young people in psychological science. The aim of the article is a theoretical analysis of scientific research on the specifics of social activity in adolescence. The authors of the article provide a historical periodization of the development of social activity in science. Important attention is paid to pedagogical and sociological theories, which are the beginning of the formation of a psychological theory of consideration of the phenomenon of "social activity". The objectives of the study were: in the psychological features of personality development in adolescence; in determining the role of social activity of young people. Also, the authors of the article, noted the evolution of social personality under the influence of the development of various spheres of modern society. The analysis of components of management of social activity of students in institutions of higher education is carried out. Based on this, the principles of work, structural units of higher education institutions for the positive management of social activity of young people are described, which is very important for further psychological consideration of this concept. The main attention is paid to the specifics of social activity of young people, namely from the psychological point of view. There are two main groups of psychological factors that form a socially active personality: internal and external. A detailed list of internal and external factors and their main characteristics that inextricably affect the social activity of young people is provided. Analyzing the theoretical data, there is a tendency to increase the number of studies on the psychological development of young people. The conducted theoretical analysis of the latest scientific data will draw attention to the specifics of the development of the social activity of young people and psychological factors of influence. Knowledge of this will allow you to choose the most optimal ways of interaction for young people and facilitate the adaptation processes of the individual in society.

Key words: activity, reactivity, activity, social activity, adolescence, management of the social activity, factors of social activity.

УДК 159.922.8:316.6
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.22.22>

Андрущенко Т.В.

д.політ.н., професор,
завідувач кафедри політичної психології
та міжнародних комунікацій
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова

Хворостянко Н.А.

аспірант кафедри політичної психології
та міжнародних відносин
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова

Постановка проблеми. Сучасний розвиток України та країн Європейського Союзу приводить до розширення значення активності особистості в соціумі. Створення різноманітних молодіжних рухів та їх діяльність мають вагомий вплив на політико-економіч-

ний стан країн. Соціально активні особистості вносять свої корективи в діяльність різноманітних державних інституцій. Зміни, які відбуваються в сучасному світі, свідчать про те, що люди прагнуть проявляти реальну ініціативу, активну соціальну позицію, бути важли-

вими для інших людей та суспільства загалом. Сучасний світ ставить перед молоддю задачі, які потребують активного включення в соціальні контакти, взаємодію з іншими людьми та соціальними інститутами. Прагнення особистості брати самостійну участь у житті держави та суспільства, задовольняти та реалізувати різні соціальні потреби та інтереси, створювати ініціативи приводять до виникнення соціальної активності та урізноманітнюють її форми вияву.

Еволюція соціальної особистості як спеціаліста неможлива без залучення в цілеспрямовану, творчу діяльність та привласнення суспільного досвіду. В сучасних умовах закладах вищої освіти необхідно навчити здобувачів умінням витримати конкуренцію, конструктивному мисленню, вмінням самостійно приймати рішення, проявляти ініціативу, долати труднощі професіонального, соціального та особистісного характеру, тобто підготувати до активної участі в житті суспільства.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд проблеми дослідження соціальної активності молоді у психологічній науці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальна активність як феномен на теренах України привертає увагу соціологів, політологів, філософів, педагогів, натомість із психологічної точки зору розглянута недостатньо. Специфіка соціальної активності молоді в психологічній науці становить вагомий інтерес для суспільства загалом.

В педагогічній науці соціальну активність розглядають як особистісно-інтегрований соціальний результат сприймання, який спрямований на соціальну творчість як спосіб життєдіяльності [9, с. 86]. Розвиток соціальної активності особистості – це одне з важливих завдань сучасної освіти й виховного процесу. На цю проблему звертають увагу вітчизняні і зарубіжні вчені-педагоги ще з найдавніших часів, і вона лишається актуальною, як ніколи, сьогодні.

Є.Ф. Шакірова зазначає, що до XVII століття в педагогіці склалися деякі передумови теорії розвитку соціальної активності. Протягом XVII – XIX століть виник інтерес до окремих елементів соціальної активності молоді, а також до джерел і факторів її становлення. XX століття автор характеризує як неоднозначне щодо цієї проблеми і залежне від соціально-економічної ситуації та переважаючої ідеології в країні. Тільки на межі XX – XXI століть розпочалося детальне й глибинне вивчення проблеми формування соціальної активності студентства, виникнення безлічі підходів, викликаних реформуванням у сфері освіти та кардинальними змінами в суспільстві загалом [11, с. 104].

Одним з основних реформаторів освіти, а саме Дж. Дьюї, було запропоновано модель «школи активності». В цій моделі знання

й навчальні предмети виступають засобами розвитку особистості, що вчиться. Справжнім змістом освіти визнавалося лише винесене та пережите з конкретної ситуації, спеціально організованого досвіду, діяльності. Дж. Дьюї пропонував «будувати навчання на активній основі через доцільність діяльності особи, що навчається, узгоджуючи з її особистісним інтересом саме в цьому знанні» [5, с. 65]. Очевидно, що метою такого навчання й виховання була підготовка осіб, що отримують знання, до життя в суспільстві, формування їх як активних членів соціуму.

В.Г. Мордкович відзначає, що активність є суттєвою ознакою суб'єкта, адже «без активності немає суб'єкта», тоді як за відчуття нав'язаної діяльності людина є «носієм діяльності», тобто об'єктом, який сліпо виконує чужу волю, при цьому проявляє «соціальну пасивність» [7, с. 59].

Л.Ф. Шаламова, досліджуючи управління соціальною активністю студентів у закладах вищої освіти, виділила такі її компоненти, як усвідомлення оптимальних матеріально-технічних, соціальних, морально-психологічних умов, у яких формуються соціальні якості; цілеспрямований вплив на процеси формування світогляду, моральних цінностей та установок, суспільно значимі потреби й мотиви діяльності особистості; безпосередньо управління поведінкою людей, яке включає організацію, регулювання, контроль їх практичної діяльності. Також на основі цього вчена виділила такі принципи реалізації управління соціальною активністю молоді у закладах вищої освіти:

- принцип виховного середовища – формування в університеті єдиного соціокультурного навчально-виховного простору, в якому домінують демократична орієнтація, моральні норми та цінності;

- принцип соціально-педагогічної адекватності – відповідність цілей, завдань, технологій і засобів виховання поточній соціальній ситуації та завданням підготовки висококваліфікованих спеціалістів, які володіють сформованою суспільною позицією, високим рівнем професіональної активності;

- принцип соціальної «загартованості» особистості – включення молодих людей у ситуації, які потребують від них вольової діяльності, вироблення позитивних способів вирішення проблем, формування соціального імунітету, стресостійкості, рефлексивної позиції;

- принцип комплексності змісту виховної роботи – поєднання різноманітних напрямів і форм виховної роботи, які забезпечують розвиток особистості студента й максимально задовольняють його потреби в суспільній діяльності та професійному рості;

- принцип єдності освіти, виховання й наукової роботи – забезпечення ефективної взаємодії

адміністративних, навчальних, інформаційних, юридичних, виховних, наукових та інших підрозділів університету у сфері виховання [12, с. 97].

Соціологи, досліджуючи соціальну активність, визначають її як діяльність індивіда, колективу, соціальної групи, суспільства загалом, яка свідомо орієнтована на вирішення соціальних завдань. Цей погляд пов'язаний із самодіяльністю, самостійністю в різних сферах соціального життя особистості (економічному, культурному, побуті, сфері праці тощо) [3, с. 353]. М.О. Зайцева вважає, що соціальна активність є предметом сприймання, метою якого є можливість бути корисним суспільству. Натомість поняття «соціальна корисність» не обмежене в часі, тому може тривати роками [2, с. 10]. В «Соціологічному довіднику» за редакцією В.І. Воловича соціальна активність визначається як характеристика способів життєдіяльності соціального суб'єкта, що підлягає реалізації у своїй діяльності на перетворення соціальних умов згідно з потребами, інтересами, цілями та ідеалами, формуванням і реалізацією соціальних ініціатив, участі в наданні актуальних соціальних задач, формуванні необхідних потреб соціальних якостей [10, с. 353]. Отже, соціологія, розглядаючи соціальну активність, акцентує увагу на її загальносоціальному та груповому ефекті.

Натомість психологічна наука розглядає соціальну активність не тільки як групу діяльності, але й як індивідуальну, яка спрямована на вивчення соціального «Я», особистісного місця в суспільстві, а також психологічного стану суспільства загалом. К.О. Абульханова, Г.М. Андреева, Л.С. Виготський, О.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн, В.М. Титаренко у своїх трактатах аналізували феномен «соціальна активність», але не досліджували його повністю. Незважаючи на відмінності, навіть інколи суттєві, автори психологічних праць сходяться в тому, що соціальна активність відбувається цілеспрямовано, свідомо, в ній відображається ставлення особистості до інших оточуючих об'єктів соціальної діяльності.

Через соціальну активність виражаються рівень соціального потенціалу особистості, її культура, вміння, знання й навички, здатність виконувати соціальну діяльність, впливати на інших людей та на саму себе.

Я. Стреляу виділяє дві особливості особистості, а саме реактивність та активність. Він вважає, що реактивність проявляється в силі реакції на стимул. Люди з високим рівнем реактивності потребують низької зовнішньої стимуляції. Натомість люди з низьким рівнем реактивності вважають за потрібне сильний зовнішній вплив для того, щоб мати можливість досягти найбільшого ступеня активації. Активність, на думку автора, проявляється в кількості та різноманітності дій людини [4, с. 63].

К.О. Абульханова, досліджуючи феномен активності, виділила соціальну активність як вид загальної активності особистості. Вона вважає, що соціальна активність – це потреба людини до особистісної цілісності та значимості, а також її готовність до соціальної взаємодії з іншими людьми [1, с. 58].

Юнацький вік – це вік набуття Его-ідентичності, самовизначення, життєвого плану, пошуку сенсу життя, індивідуального розвитку, соціальної діяльності.

В юнацькому віці формуються свідомість, світогляд, вміння приймати відповідні рішення, соціальна значущість. Важливим процесом є становлення самосвідомості та стійкого образу власного «Я» [6, с. 47].

Спілкування – це один з найважливіших процесів у юнацькому віці, адже велике значення для особистості має його якісна сторона, виражена в соціальній діяльності. На глибину комунікації впливає соціальний простір, у якому знаходиться юнак. Мікросоціум, у якому знаходиться юнак, допомагає йому дорослішати, тобто пізнавати нові життєві ситуації [8, с. 68].

Високий рівень потреби в спілкуванні виявляється в розширенні його сфери, пояснюється постійним фізичним і розумовим розвитком юнаків, у зв'язку з чим розширюються інтереси до людей і світу. Важливою обставиною є потреба в діяльності, адже вона багато в чому знаходить своє задоволення у спілкуванні. В юності особливо зростає необхідність, з одного боку, в новому досвіді, а з іншого боку, у визнанні, захищеності, інтимному спілкуванні. Це визначає зростання потреби в спілкуванні з людьми, потреби бути прийнятим ними й відчувати впевненість у їх визнанні [13, с. 78].

Особистість юнацького віку схильна до соціально активних дій, комунікації та саморозвитку. У зв'язку з цим великого значення в цьому віці набувають усі сфери її активності, особливо соціальна.

На основі аналізу психологічних досліджень доцільно виділити основні фактори, які впливають на формування соціальної активності в юнацькому віці. Фактори впливу на соціальну активність можна розділити на дві великі групи, а саме внутрішньо особистісні, які припиняють конкретній особистості, та зовнішні, або фактори зовнішнього середовища.

До зовнішніх факторів відносимо сімейні відносини, навчальний процес (відносини «педагог – студент», «студент – студент»), професійну діяльність (відносини в професійному колективі) та суспільно-політичну участь. Крім зовнішніх факторів, важливу роль відіграють психологічні особливості особистості, які проявляються в соціальній активності. В юнацькому віці основними психологічними особливостями є пізнавальні властивості, емоції, воля, цінності, мотивація та уявлення про пове-

дінкові уявлення. На основі цього внутрішніми факторами впливу на формування соціальної активності є такі компоненти, як пізнавальні (когнітивні), емоційно-вольові, ціннісно-мотиваційні та поведінкові (конативні).

Сімейні відносини є одними з найважливіших факторів впливу на формування соціальної активної молоді. Сім'я – це маленький соціум, адже в ній створюються і розвиваються перші ознаки соціальної активності особистості. В юнацькому віці велика кількість осіб віддаляється від відносин із батьками, натомість створює вже свої сім'ї. Це є вагомим фактором у соціальному житті особистості, адже створюється нова соціальна ситуація, яка відіграє важливу роль для юнаків та приводить до появи соціальної самостійності, самовпевненості, самореалізації тощо.

Навчальна діяльність як фактор соціальної активності виражається в рівні активності молоді під час отримання нею знань, умінь та навичок у закладах вищої освіти. Нині здобувачі в університетах можуть різною мірою залучатися в соціальне життя. Для цього створений та налаштований навчальний-виховний процес, який включає навчальну діяльність, входження особистості до студентських об'єднань, відвідування курсів, гуртків та іншу активну діяльність.

Кризисний стан економічної ситуації в Україні привів до того, що велика кількість молоді вимушена працювати для забезпечення життєдіяльності. Юнак може як суміщати навчання та професійну діяльність, так і працювати, не навчаючись. Сфера професійної діяльності має дуже вагомий вплив на соціальну активність у юнацькому віці, адже залежно від професії особистість може бути активним або пасивним об'єктом соціальної діяльності.

Статистичні дані свідчать про те, що більшість активних громадських організацій становить молодь. Також велика кількість юнаків бере активну участь у політичному житті суспільства (політичні вибори, політичні партії, організації тощо), тому в молоді формується активна соціально-політична позиція, яка впливає на політичний та соціальний стан країни, а також на кожну особистість окремо.

Одним із внутрішніх факторів, який впливає на соціальну активність у юнацькому віці, є пізнавальний. Складовою частиною когнітивного компоненту вважають соціальну ідентифікацію, до якої входять соціально-рефлексивні очікування юнаків щодо соціальної активності інших особистостей. Юнак прагне знайти свою соціальну роль у суспільстві, мати уявлення та знання про її характер та особливості.

Розвиток емоційно-вольової сфери молоді заснований на уявленні про соціальну активність особистості, вмінні оцінювати особистісну соціальну ситуацію, роль, місце юнака в суспільстві, а також реагувати на них. Важливим є вміння юнаків застосовувати емоції та вольові якості в житті суспільства.

Ціннісно-мотиваційний компонент відображається в уявленні юнаків про соціальні цінності та мотиви. Ще важливим є вміння юнаків зробити правильний вибір цінностей, який приведе до позитивної соціальної ситуації.

Готовність до соціальних дій або уявлення про безпосередню активність включає поведінковий компонент, тобто юнаки, які прагнуть соціальної активності, мають уявляти її та бути готовими до неї.

Важливо зазначити, що тільки взаємозв'язок усіх факторів може надати повну картину формування соціальної активності юнаків, адже кожен з них має свою унікальність і виявляється різним чином у особистостей юнацького віку.

Соціальна активність особистості являє собою ефект соціалізації і розвитку суб'єкта, який характеризує його здібності здійснювати дію щодо соціальних об'єктів, які спрямовані на їх зміни й перетворення згідно з його соціальною сутністю, в результаті яких відбувається зміна суб'єкта, об'єкта й соціальної ситуації загалом.

Поняття «соціальна активність» необхідно відрізняти від поняття «загальна активність» шляхом характеристики енергетичної і динамічної його сторін.

Висновки. Соціальна активність у психологічній науці визначається мірою залучення людини в життєдіяльність суспільства, яка виявляється в діях, які виникають через вплив інтересів та цілей особистості. Специфікою соціальної активності є психологічні особливості особистості, які мають безумовний вплив на активність людини в соціумі.

Важливим практичним моментом у теоретичному дослідженні проблеми соціальної активності особистості є розроблення системи факторів впливу, зокрема внутрішніх і зовнішніх, які є одними з вирішальних чинників формування соціальної активності молоді. Розвиток соціальної активності – це потреба сучасного життя, яка характеризується високою інтенсивністю та активністю суспільних процесів.

Дослідження соціальної активності особистості, її психологічних особливостей, механізмів основ дає змогу розкрити не тільки психологічну характеристику явища, але й її потенціал для соціального розвитку особистості, групи, суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абульханова К.А. Типология активности личности. *Психологический журнал*. 1985. № 5. С. 56–71.
2. Зайцева М.О. Основні напрями вивчення проблеми формування соціальної активності учасників в педагогічній теорії ХХ століття. *Педагогіка*. 2008. № 1. С. 8–13.
3. Іванова Н.Л. Соціальна ідентичність і професіональне становлення особистості. Київ, 2006. 351 с.
4. Ильин Е.П. Психология индивидуальных различий. Санкт-Петербург, 2011. 701 с.
5. Караваєв Г.А. Внутрішній світ і соціальна активність особистості (з досвіду роботи). *Питання викладання філософії і суспільних наук*. 2001. № 4. С. 64–69.
6. Социологический энциклопедический русско-английский словарь / под ред. С.А. Кравченка. Москва : Астрель, 2004. 501 с.
7. Мордкович В.Г. Социальная активность: споры и суть. *Социальная активность*. 1976. № 3. С. 137–145.
8. Павелків Р.В. Вікова психологія : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2011. 468 с.
9. Палаткина Г.В. Структурні компоненти соціальної активності. *Теорія і практика суспільного розвитку. Педагогічні науки*. 2012. № 7. С. 85–87.
10. Волович В.І., Тарасенко В.І., Захарченко М.В. та ін. Соціологія: короткий енциклопедичний словник. Київ, 1998. 486 с.
11. Шакирова Е.Ф. Социальная активность как показатель успешной социализации личности. *Социальная работа и социальная педагогика в России и Германии: ведущие тенденции и динамика их развития*. 2007. № 8. С. 102–105.
12. Шаламанов Л.Ф. Социальная активность молодежи: принципы управления. *Высшее образование в России*. 2006. № 7. С. 96–99.
13. Яшкова А.Н. Возрастная психология : учебное пособие. Саранск : Мордовский государственный университет имени Н.П. Огарева, 2011. 101 с.